

POZA SZKOŁĄ

Analiza barier systemowych dla nastolatków
z Ukrainy przebywających w Polsce

STRESZCZENIE

Sytuacja edukacyjna ukraińskich osób uchodźczych w Polsce spotyka się z uznaniem za wysiłki instytucji rządowych, pozarządowych i międzynarodowych. Jednak stawia również wyzwania – zarówno dla świadczeniodawców, jak i dla Ukraińców. W następstwie eskalacji konfliktu w Ukrainie w lutym 2022 r., według danych z listopada 2023 r., w Polsce znalazło się 957 305 osób z Ukrainy. Większość z nich to kobiety, dzieci oraz osoby starsze.² Według szacunków, w wyniku wojny ponad połowa ukraińskich dzieci została przesiedlona.³ 12 marca 2022 r. polski parlament przyjął ustawę o pomocy obywatelom Ukrainy, która umożliwiła Ukraińcom legalny pobyt i zapewniła ukraińskim dzieciom prawo dostępu do polskiej edukacji, a także skodyfikowała normy międzynarodowe dotyczące obowiązku szkolnego.⁴ Dla ukraińskich nastolatków w Polsce możliwości edukacyjne obejmują polskie szkoły, kontynuowanie ukraińskiego programu nauczania przez Internet lub uczęszczanie do nielicznych ukraińskich szkół utworzonych w Polsce. Niestety, mimo zapewnienia dostępu do polskiej edukacji, znacząca liczba nastolatków nie zapisuje się do szkół lub rezygnuje z nauki.

To badanie zostało zleczone, aby w pełni zrozumieć, co wpływa na udział ukraińskich nastolatków w polskim systemie szkolnym, w tym barier w dostępie do polskich szkół oraz czynników przyciągających i tych, które

mogą powstrzymać przed zapisem do szkół. Badanie dotyczy także rodzajów wsparcia lub mechanizmów radzenia sobie w trudnych sytuacjach, które są wykorzystywane, gdy dzieci i młodzież nie uczęszczają do szkoły stacjonarnej, jak również strategii, które mogą wspierać zapisy do polskich szkół oraz integrację ukraińskich dzieci i młodzieży.

Badanie obejmowało szczegółowy przegląd literatury oraz:

- A. udział 28 kluczowych informatorów (w tym polskich i ukraińskich nauczycieli, pracowników organizacji pozarządowych i świadczeniodawców oraz urzędników państwowych),
- B. udział 17 grup dyskusyjnych (ukraińscy nastolatki w wieku 10-18 lat oraz opiekunowie)
- C. przeprowadzenie 25 wywiadów pogłębionych, (przekrojowa grupa nastolatków i opiekunów, którzy są w grupie najbardziej narażonych na wykluczenie, w tym osób z niepełnosprawnościami).

Informacje jakościowe zostały uzupełnione badaniem ilościowym, w którym wzięło udział 619 starszych ukraińskich nastolatków i opiekunów. Dane zostały zebrane z uwzględnieniem zasad ochrony i bezpieczeństwa oraz przeanalizowane pod kątem płci, niepełnosprawności i umiejscowienia geograficznego, przy czym analiza uwzględniała informacje zwrotne podczas całego procesu.

² UNHCR, *Multi-Sector Needs Assessment – 2022*, <https://microdata.unhcr.org/index.php/catalog/826>, (dostęp: 8.06.2023).

³ UNESCO, <https://www.unesco.org/en/articles/ukraine-unesco-mobilizes-support-learning-continuity>, (dostęp: 9.02.2024).

⁴ Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, *The Act on Assistance for Ukrainian Citizens*, <https://ukraina.interwencjaprawna.pl/the-act-on-assistance-for-ukrainian-citizens>, (dostęp: 9.02.2024).

NAJWAŻNIEJSZE USTALENIA

BARIERY UTRUDNIAJĄCE UCZESTNICTWO W POLSKIM SYSTEMIE OŚWIATY

- Dostępne są jedynie ograniczone dane na temat ukraińskiej młodzieży pozostającej poza szkołą, które umożliwiłyby analizę, monitorowanie i podejmowanie decyzji. Utrudnia to działania nauczycieli i administracji szkolnej, władz lokalnych oraz polskiego rządu.
- Starsi ukraińscy nastolatki w dużej mierze wybierają ukraińską edukację zdalną zamiast polskich szkół, gdyż mają nadzieję na kontynuowanie nauki w Ukrainie. Dodatkowym wyzwaniem, które przyczynia się do wyboru ukraińskiej edukacji online, jest trudność z weryfikacją ukraińskich świadectw ukończenia szkoły w celu uzyskania odpowiedniego miejsca w polskim systemie edukacji.
- Dobrostan i wpływ opiekunów mają istotne znaczenie dla tego, czy i w jaki sposób młodzież uzyskuje dostęp do różnych form edukacji. Na opiekunach ciąży wiele obowiązków, a wciąż starają się oni zregenerować po stresie związanym z wojną i przesiedleniami, a także poświęcają czas na szukanie zatrudnienia w Polsce.
- Przyjęcie do polskich szkół utrudnia zwiększona liczba uczniów, czas przybycia do Polski i składania wniosków o przyjęcie do szkoły w danym roku szkolnym, a także zrozumienie procedur rekrutacyjnych.
- Bariery kulturowe i językowe są głównymi powodami, dla których ukraińscy nastolatki rezygnują lub decydują się nie uczęszczać do polskich szkół. Ograniczona dostępność asystentów i asystentek międzykulturowych w szkołach, którzy mogliby ich wspierać, jest kolejnym czynnikiem związanym z obawami dotyczącymi zapisania się do szkoły lub pozostania w niej.
- Ukraińscy nauczyciele borykają się z wyzwaniami związanymi z uznaniem posiadanych uprawnień przez polski system i często podejmują inną pracę, aby zapewnić opiekę swoim rodzinom.
- Ukraińska edukacja przez Internet nie zapewnia świadectw potwierdzających ukończenie zajęć online, a przeniesienie wcześniejszych ukraińskich ocen szkolnych również jest trudne.

MECHANIZMY RADZENIA SOBIE W TRUDNYCH SYTUACJACH I SYSTEMY WSPARCIA DLA UKRAIŃSKICH DZIECI I MŁODZIEŻY POZOSTAJĄCYCH POZA SZKOŁĄ

- Ukraińska młodzież, która nie uczęszcza do szkoły, nie utrzymuje bliższych kontaktów z polską młodzieżą. To wpływa na poczucie dużej izolacji i jej dobrostan psychospołeczny.
- Wsparcie oferowane przez społeczność lokalną i organizacje pozarządowe przynoszą korzyści. Występują jednak trudności w zakresie samego ich zapewnienia, aby zagwarantować większą motywację i udogodnienia dla osób uczęszczających zarówno na zajęcia online, jak i stacjonarne. Aspekt ten mógłby być w większym stopniu wspierany przez polski rząd.
- Okierunkowane kulturowo świadczenia w zakresie wsparcia psychospołecznego są niewystarczające, aby zaspokoić potrzeby ukraińskich nastolatków powracających do normalności po doświadczeniu konfliktu, przesiedlenia oraz izolacji społecznej.
- Organizacje pozarządowe odgrywają znaczącą rolę w dostarczaniu świadczeń i informacji ukraińskim osobom uchodźczym w zakresie ścieżek edukacyjnych, choć mają one ograniczone możliwości bezpośredniego działania w szkołach.
- Niektórzy polscy nauczyciele tworzą treści informacyjne i angażują uczniów, ale takie działania nie mają charakteru systemowego i wynikają z indywidualnych aktywności nauczycieli.
- Działania międzykulturowe, które mogłyby stanowić kluczowy system wsparcia poprzez łączenie polskiej i ukraińskiej młodzieży oraz promowanie solidarności i zrozumienia kulturowego, nie są oferowane w wystarczającym stopniu.

WSPOMAGANIE INTEGRACJI I PODEJMOWANIA LUB PONOWNEGO PODEJMOWANIA NAUKI PRZEZ UKRAIŃSKICH NASTOLATKÓW W POLSKIM SYSTEMIE EDUKACJI

- Niski poziom finansowania i niewystarczające wsparcie ze strony polskich władz stanowią główny czynnik wpływający na brak gotowości ukraińskich rodzin do wysyłania nastolatków do polskich szkół.
- Choć młodzież i opiekunowie zdają sobie sprawę ze znaczenia polskich szkół w kontekście nauki języka i integracji, ograniczona dostępność asystentów międzykulturowych i możliwości nauki języka nadal utrudnia te procesy.
- Zapewnienie kluczowych zasobów, takich jak m.in. wsparcie psychospołeczne, jest niezbędne, aby ułatwić ukraińskim nastolatkom efektywną integrację w polskich szkołach i w szerszym środowisku kulturowym.
- Malejące finansowanie dla organizacji pozarządowych przeznaczane na projekty edukacyjne i integracyjne przełożą się negatywnie na dostęp do omawianych świadczeń.

ZALECENIA

Poniższe rekomendacje to propozycje, które mają na celu dostarczenie informacji potrzebnych do:

- o kształtowania polityk dotyczących edukacji,
- o podejmowania decyzji,
- o poprawienia dostępu do edukacji,
- o tworzenia odpowiedniego środowiska dla uchodźców i uchodźczyń z Ukrainy w Polsce.

ZALECENIA W ZAKRESIE POLITYKI

1. Polski rząd powinien znacząco zwiększyć inwestycje w sektor edukacji na szczeblu centralnym oraz zdecentralizować zasoby, aby zagwarantować możliwość przyjęcia ukraińskich nastolatków do polskich szkół. Obejmuje to:

A. Podniesienie wynagrodzeń pracowników oświaty i usprawnianie rekrutacji nauczycieli, w tym zapewnienie lepszych warunków zatrudnienia dla nauczycieli z Ukrainy.

B. Ewaluację i redystrybucję środków w taki sposób, aby gminy były w stanie przyjąć ukraińskich uczniów i zapewnić im wysoką jakość świadczeń odpowiednich także pod względem kulturowym.

C. Odejście od krótkoterminowych działań prowadzonych w systemie projektowym na rzecz inwestycji w długofalowe działania, które wzmocnią polski system szkolnictwa publicznego oraz zapewnią jakościową edukację wszystkich dzieci w Polsce.

2. Polski rząd powinien wprowadzić oraz wspierać kompleksowy i oparty na współpracy mechanizm monitorowania i weryfikacji ukraińskiej młodzieży pozostającej poza systemem szkolnym. Obejmuje to:

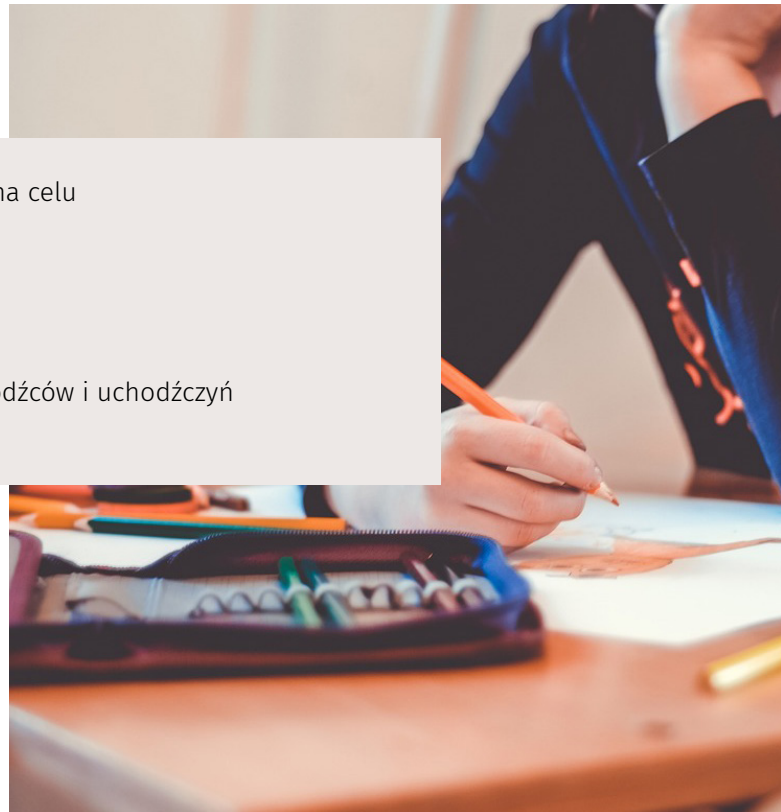
A. Bardziej systemowe metody wymiany informacji (na poziomie lokalnym i centralnym) i koordynację działań z ukraińskimi opiekunami w celu określenia potrzeb ukraińskich dzieci i młodzieży w zakresie ochrony zdrowia i pomocy psychospołecznej oraz wsparcia potrzeb kulturowych.

B. Ustrukturyzowane monitorowanie nieobecności w szkole w celu lepszego zrozumienia czynników przyciągających i wypychających młodzież ze szkół oraz lepszego wsparcia osób, które pozostają poza polskim systemem edukacji.

C. Konsultacje i wymiana informacji z organizacjami pozarządowymi i przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego, z myślą o zapewnieniu świadczeń, które zaspokoją potrzeby ukraińskich rodzin i przyniosą trwałe rezultaty w całym polskim systemie edukacji.

3. Podmioty publiczne i prywatne powinny wspólnie zlecać dalsze badania, aby lepiej zrozumieć sytuację i inwestować w zaspokajanie potrzeb grup najbardziej narażonych i zmarginalizowanych, w szczególności dzieci bez opieki i rozdzielonych z rodzinami (UASC), społeczności romskiej, dzieci z niepełnosprawnościami i ewakuowanych dzieci, które przebywają w ośrodkach zbiorowego zakwaterowania. Obejmuje to:

A. Poszukiwanie i łączenie rodzin ze szczególną uwagą i wsparciem w celu zapewnienia wiarygodności dla dzieci pozostających bez opieki i rozdzielonych z rodzinami (UASC). Dostępne są bardzo nieliczne dane na temat

potrzeb edukacyjnych dzieci ewakuowanych z ukraińskich placówek, zwłaszcza dzieci z niepełnosprawnościami.

B. Potrzebne jest ukierunkowane badanie dotyczące nierówności między płciami w zakresie dostępu do edukacji i działań ochronnych dla ukraińskich uchodźców, ze szczególnym uwzględnieniem zagrożeń dla bezpieczeństwa młodych kobiet i dziewcząt w kontekście nauki szkolnej, opieki i pozostawania poza szkołą.

C. Szerzej zakrojone konsultacje ze społecznościami romskimi w celu lepszego zrozumienia barier w dostępie do

edukacji i aktywnego włączenia ich w opracowywanie rozwiązań w sposób partycypacyjny i sprzyjający integracji społecznej.

4. Polski rząd, darczyńcy instytucjonalni i prywatni powinni zwiększyć wsparcie i pogłębić współpracę z organizacjami pozarządowymi i społeczeństwem obywatelskim w zakresie edukacji, wsparcia społecznego i ochrony ukraińskich nastolatków. Obejmuje to:

A. Długofalowe inwestycje w stale dostępne świadczenia psychospołeczne, rekreacyjne, społeczno-emocjonalne, rozwojowe i informacyjne na obszarach wiejskich i miejskich w celu zapewnienia skutecznej integracji ukraińskich nastolatków,

B. Zapewnienie długoterminowych źródeł finansowania dla miejscowych i skalowalnych projektów pilotażowych dotyczących efektywnych modeli holistycznego wsparcia dla integracji Ukraińców i mniejszości oraz pozytywnych rezultatów psychospołecznych i integracyjnych.

ZALECENIA TECHNICZNE

1. Ministerstwo Edukacji, organizacje pozarządowe oraz społeczeństwo obywatelskie powinny rozszerzyć programy pomocy językowej i kulturowej w szkołach, aby zapewnić regularność i spójność świadczeń

skierowanych do ukraińskich nastolatków w całym kraju. Obejmuje to:

A. Zapewnienie odpowiednich i równodostępnych kursów językowych oraz przygotowawczych dla ukraińskich dzieci i młodzieży.

B. Zagwarantowanie świadczeń i działań międzykulturowych, które pomogą polskim uczniom lepiej zrozumieć i zaakceptować Ukraińców, a także zapewnią wzajemne zaangażowanie.

C. Mechanizmy kontrolne zapewniające jakość pracy i odpowiedzialność personelu wdrażającego, wraz z odpowiednim pod względem kulturowym szkoleniem nauczycieli.

D. Zaangażowanie organizacji pozarządowych i społeczeństwa obywatelskiego w planowanie i wdrażanie działań międzykulturowych, wraz z zapewnieniem środków na budowanie potencjału kadry edukacyjnej.

2. Ministerstwo Edukacji oraz prywatni i instytucjonalni darczyńcy powinni przeznaczyć dodatkowe środki na rozszerzenie wachlarza ukierunkowanych kulturowo świadczeń w zakresie zdrowia psychicznego i wsparcia psychospołecznego w szkołach, a w szczególności na zagwarantowanie personelu, który zapewni trwałe i równe wsparcie dla ukraińskich nastolatków. Obejmuje to:

A. Dotacje celowe przeznaczone dla władz lokalnych w celu zapewnienia dostępności ukierunkowanej pomocy związanej ze zdrowiem psychicznym i wsparciem psychospołecznym w szkołach.

B. Wspieranie zatrudniania ukraińskiego personelu w celu zapewnienia, że świadczenia w zakresie zdrowia psychicznego i wsparcia psychospołecznego są dostosowane do potrzeb ukraińskich nastolatków.

3. Polski rząd powinien dokonać przeglądu i oceny istniejących procedur potwierdzania uprawnień ukraińskich nauczycieli, a także uznawania świadectw uczniów uczestniczących w ukraińskiej edukacji (zarówno stacjonarnej, jak i internetowej). Obejmuje to:

A. Przyjęcie uproszczonych procedur certyfikacji ukraińskich nauczycieli i odpowiednie informowanie o nich w celu zapewnienia lepszej dostępności ukraińskich nauczycieli.

- B.** Analizę i (w określonych przypadkach) przystosowanie polskich procedur uznawania ukraińskich świadectw w celu ułatwienia dostępu do ukraińskich programów nauczania online oraz ich ukończenia.
- 4.** Polski rząd, prywatni i instytucjonalni darczyńcy oraz przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego powinni przeznaczyć więcej środków na zapewnienie odpowiedniego wsparcia i przygotowania polskich nauczycieli do pracy z ukraińską młodzieżą. Obejmuje to:
- A.** Budowanie potencjału polskich (i w miarę możliwości ukraińskich) nauczycieli, aby ułatwić integrację ukraińskich uczniów w polskich szkołach, ze szczególnym uwzględnieniem przeciwdziałania dyskryminacji.
 - B.** Zapewnienie odpowiednich i łatwo dostępnych materiałów naukowych, aby umożliwić ukraińskim uczniom korzystanie z zasobów języku ojczystym.
 - C.** Wspieranie działań międzykulturowych, które umożliwią ukraińskim uczniom integrację z polską kulturą, jednocześnie pomagając polskim nastolatkom zrozumieć kulturę ukraińską.
- 5.** Polski rząd powinien dalej inwestować w kursy przygotowawcze skierowane do ukraińskich nastolatków, aby zapewnić ich szerszą dostępność, a także rozważyć możliwość, aby takie świadczenia stały się obowiązkowe, były odpowiednio finansowane i prowadzone równoległe z regularnym polskim programem nauczania. Obejmuje to:
- A.** Zapewnienie przystępnych cenowo, szeroko dostępnych i bezpiecznych metod prowadzenia zajęć przygotowawczych, które umożliwią uczniom w nich udział w zajęciach przygotowawczych równoległe z regularnymi zajęciami szkolnymi.
 - B.** Elastyczne podejście do daty rozpoczęcia nauki (w odniesieniu do roku szkolnego) w celu zapewnienia możliwości zapisania się na zajęcia przygotowawcze (w oparciu o termin przyjazdu ukraińskiego ucznia).
- 6.** Polski rząd powinien rozważyć możliwość przeniesienia wszystkich dzieci osób uchodźczych przebywających w kraju do polskiego systemu edukacji, aby poprawić wyniki edukacyjne i zadbać o ich bezpieczeństwo. Obejmuje to:
- A.** Inwestowanie w elastyczne ścieżki edukacyjne, które umożliwią na włączenie wszystkich dzieci uchodźców (ukraińskich i innych) do szkół stacjonarnych, a ostatecznie do polskiego systemu edukacji.
 - B.** Ustanowienie podstaw dotyczących minimalnych kompetencji i struktur ochrony, aby zagwarantować, że szkoły pozostaną bezpiecznymi i sprzyjającymi integracji środowiskami edukacyjnymi. W tym zakresie należy bardziej szczegółowo przeanalizować programy nauczania pomostowego.
 - C.** Opracowanie realistycznych scenariuszy wzmocnienia zasobów i potencjału, by zrozumieć, jak przyjąć obecną liczbę dzieci uchodźczych pozostających poza szkołą, jednocześnie przygotowując się na wszelkie wahania liczby osób uchodźczych spowodowane eskalacją konfliktu w Ukrainie.